

Pregledno se navodi razvoj povijesnog mišljenja o moći ljudske spoznaje s obzirom na izvor (racionalizam–empirizam) i domet (realizam–idealizam) spoznajnog čina, te teorije istine (koherencije, pragmatizma, konsenzusa, evidencije, adekvacije...) i kritički problemi u povijesti filozofije od Sokrata do Kanta.

Iako smo u ovom stoljeću unutar hrvatske filozofije imali više pokušaja sustavnog ili kritičkog izlaganja gnozeologije (Pavla Vuk–Pavlovića, Hijacinta Boškovića, Stjepana Zimmermanna, Ivana Supeka) – Macanov rad je, bez dvojbe, hvalevrijedan i dobrodošao u vremenu kada je sustavna filozofija zbijena u tijesne akademske okvire, a tzv. popularna filozofija inkorporirana u beletrističke aranžmane (bez podcjenjivanja) tipa *Sofijin svijet* Josteina Aardera (inače srednjoškolskog profesora filozofije u Norveškoj).

Novaku među »ljubiteljima *sofie*« (grč. mudrosti) stručni profil knjige prof. Macana bit će možda pretežak, no uz iscrpno kazalo i sustavni prijevod filozofskog nazivlja na naš materinski – hrvatski jezik, bude li uporan, brzo će ući u bit materije.

Naime, filozofija spoznaje, uistinu je srž filozofije uopće, jer nema važnije filozofske teme ili pitanja postavljenog u povijesti filozofije, koji se u sustavnom prolazu kroz spoznajnu kritiku bar malo ne dotiče. Ni pitanja o Bogu, svemiru, čovjeku, bitku, moralu ili ljepoti nije moguće vrednovati a da se ne dotaknemo triju temeljnih gnozeoloških pitanja: »Je li moguća objektivna spoznaja – i ako jest – kako? Što je istina? Koji je kriterij objektivne spoznaje ili spoznaje istine?«

Sve što možemo reći o prirodi, čovjeku ili znanosti – samo po sebi ostaje upitno ukoliko ne znamo koja načela stoje iza procesa našeg spoznavanja i

izricanja onoga što mislimo da smo spoznali. Jer ako su pozitivne znanosti poput fizike, biologije ili psihologije – preuzele prostor interpretacije pojavnog svijeta svemira i čovjeka, sam proces interpretiranja ostaje neupitno područje kritičkog aparata filozofije kao specifične znanosti čiji sadržaj apstrahira opće od pojedinačnoga i spoznajno (noematsko) od pojavnoga (fenomenalnog).

Možda temeljni zahtjev ljudskog traganja za znanjem i mudrošću (božanskom *sofijom*) najbolje izražava autorova uvodna poruka: »No pitanje, što je istina i kako doći do istinite spoznaje, zapravo je zadatak cijele rasprave.«

Gordan PANDŽA

Mijo ŠKVORC, *Isus – Spasitelj. Životni put i Tajna osobe*, Velika biblioteka »Obnovljenog života«, knjiga 4., FTI DI, Zagreb 1998., 668 str.

Teško bi bilo nanizati sva ona izdanja kojima je vanjsku opremu kreirao ili izveo Miroslav Salopek. I ovaj put njegovo je djelo »pun pogodak«: spoj žarkih boja privlači oko i odmah ga upućuje na onu vatru i oduševljenje koju već poznajemo u riječima p. Mije Škvorca. Nije nevažno kad su sadržaj i vanjski izgled tako dobro usklađeni. Pred nama je još jedna »velika« knjiga kakvu FTI već dulje vrijeme nije izdao.

Davne 1982. godine upravo je skup Mijo Škvorc bio autor koji je, pod uredničkim vodstvom p. Rudolfa Kopreka, SJ, na svijet pokrenuo novi niz: Veliku biblioteku »Obnovljenog života«. Bijaše to, takoreći proslavljena, knjiga *Vjera i nevjera*. Prije deset godina p. Josip Rožmarić, SJ, spremio je izdanje druge knjige M. Škvorca *Jeru-*

zalem ili Antiohija?, koja se u najkraćem roku našla u rukama čitatelja; čitava je naklada rasprodana. Nakon stanke s radošću smo pozdravili opet istog, dragog nam – sada već pokojnog – autora, kako svojim djelom otvara zacijelo najuspješniju godinu za ovaj bibliotečni niz (4 knjige ove godine). Biskupa Škvorca pamtimo po propovijedima kojima nam je plijenio dušu i osvajao je za Boga, a evo sada – još jednom – nešto od toga napismeno.

Mučan zatvorski život (Stara Gradiška, 1956–1958) ostavio je posljedice pa je biskup Škvorc posljednjih godina života više put teško bolovao. Umro je iznenada, od srčanog udara u veljači 1989. godine. Međutim, kako smo tada čuli od uzoritog g. Kardinala, na misi zadušnici, p. Mijo bio je usprkos tome neumorni radnik sve do kraja svoga života. Neki se još sjećamo kako je na veličanstvenom sprovodu, pred desetak tisuća okupljenih, p. Stjepan Kušan, SJ, tadašnji isusovački provincijal, spomenuo spis o Isusu Kristu u biskupovoj ostavštini. S čežnjom i se ponadao se da će njegova ostavština jednog dana ugledati svjetlo dana. Saznali smo kako je vrijedni biskup doslovce do zadnjega časa radio te su u pišaćem stroju na njegovu radnom stolu ostali papiri na kojima je ispisivao misli za svoju knjigu o Isusu. Eto, gotovo deset godina nakon tih događaja, p. Mijo Škvorc daruje Crkvi u Hrvata svoj posljednji veliki dar.

U rukama nam je dragocjeni biser koji je dosad čekao da ga pronađemo i dohvatimo. Ta je knjiga izvorno djelo. Nećemo pretjerati ako ga nazovemo prvom hrvatskom kristologijom. Prvi put se u našem prostoru pojavljuje cjelovit prikaz ujedno i životnog puta Krista Gospodina kako je u vjeri Prve Crkve opisan, a i otajstva njegove osobe kako su ga tijekom stoljeća teolozi promat-

rali. To potvrđuje i kardinal Kuharić u Predgovoru, ističući kako naša Crkva dobiva knjigu o Isusu Kristu »kakvu do sada nije imala«. Obiljem i dubinom teološkog sadržaja, kako i znanom ljepotom sroka, ta knjiga zasigurno nalazi svoje zapaženo mjesto u hrvatskoj kulturi.

Na ukupno 655 stranica ovog izdanja ima više od 250 različitih naslova kojima je raščlanjen cijeli spis. To su ponajprije (I. dio: *Životni put*) poznati naslovi pojedinih misterija iz Isusova života, pokatkad i izravan navod iz svetopisamskog teksta. Stavljene u navodnike takav je navod jasan naputak i odmah nas podsjeća o čem je riječ (npr. »...izabrala je najbolji dio...«, str. 185). Dok nam daje svoju viziju novozavjetnih izvješća, Mijo Škvorc posebno ističe otajstvo muke, smrti i uskrsnuća Krista Gospodina. U susljednom nizu naslova koji bez stanke i zapreke teče, ta su poglavlja izdvojena: *Sveti tjedan muke Isusove* (str. 232. i dalje), *Isusova muka i smrt* (str. 276. i dalje), te *Isusova pobjeda* (str. 307. i dalje). Opis Velikog tjedna (od svečanog ulaska u Jeruzalem, pa dalje) tako je raščlanjen da nam omogućuje uvid u događaje svakog pojedinog dana napose. U čitavom prvom dijelu autor preporučava, kronološki slaže i historiografski dotjeruje evandeoska svjedočanstva. Obogaćuje ih povijesnim i zemljopisnim podacima i obiljem pjesničkih izraza i slika.

Ako se prvi dio ravna prema sinopiticima, drugi dio (II. dio: *Tajna osobe*) kao da želi biti ivanovski i pavlovski. Biskup Škvorc upoznaje nas s razvojem kristoloških istraživanja sve do naših dana. Susrećemo pisce teološke literature, obrađene su izabrane teme koje su već u pregledu sadržaja najavljene i lako prepoznatljive. Autor, primjerice, polazeći od Pavlove tvrdnje Timoteju: »jedan je i posrednik između Boga i ljudi – čovjek Krist Isus« (1 Tim 2,5),

ovako razrađuje svoje misli o Kristu Gospodinu kao posredniku između Boga i ljudi: »Krist kao posrednik – prema izjavama Objave – stoji između Boga i ljudi – ne kao Bog, nego kao Čovjek, Božji čovjek. Pavlova je tvrdnja Timoteju nepobitna (...) Upravo Božja svetost, koju čovjek zanemaruje, odbacuje, možda i proklinje, uvijek je poziv na obraćenje. Poziv da čovjek pođe otvorenim srcem k Bogu – svome Izvoru, Stvoritelju, napuštenom Ocu. Ljudi su kadikad pokušavali – naročito u nekim religijama i misterijima – obnoviti taj izgubljeni svijet. Bogu je takvo naprezanje drago. On je i to blagoslivljao. Ali je uspjeh bio krnj, djelomičan, malne nikakav. Tada je na svijet najprije počelo padati jedno obećanje za drugim – u Izraelu po prorocima javno i svečano, a u drugim religijama zavijeno i površno. No, u ljudskom srcu nije nikad potpuno zamrla nada da će nebo nešto reći i nečim ljude obradovati. Morao se naći posrednik. Drag Bogu, poželjan za ljude. U koga će položiti trajno povjerenje i Bog i ljudi. (...) Zato je morao doći pravi Posrednik, dostojan Boga, duboko povezan s ljudima. Najbolji Sin Božji, najsavršeniји brat ljudski. U njemu je s jedne strane cvala milost na milost, a s druge strane gorjelo solidarno srce – otvoreno za sve patnje svijeta. Takav je bio Isus iz Nazareta. Bog je rekao da u njemu stanuje sva Božja milina. Nosio je u sebi puninu najboljih svojstava. A ljudi su ga doživjeli kao nositelja milosrdne ljubavi i stalne zauzetosti za sve njihove duhovne i tjelesne probleme« (str. 406–407).

Nije ovo znanstveno djelo u suvremenom smislu da bi – uz strog, opširan znanstveni aparat – donosilo sažet pogled na nove pozicije u kristologiji, njihovo vrednovanje, te osvrt na njih i zaključak. To ono i ne želi biti. P. Mijo Škvorc obdario nas je u pravom smislu kerigmatičkim djelom. Njegova knjiga

naviješta i svjedoči, kako reče uzoriti Kardinal u Predgovoru, ovo je »ispovijest vjere« (str. 5).

Izvorni materijal sačuvan je na više od četiri stotine pisaćim strojem ispisanih stranica koje je pregledao i složio arhivar Hrvatske provincije Družbe Isusove p. Antun Bošnjaković, SJ. Riječ je o cjelovitim poglavljima koje je biskup Škvorc vlastitom rukom na svom pisaćem stroju napisao. O tome nedvojbeno svjedoče i rukopisne opaske uz tekst izvornika. Dirljivo je bilo vidjeti kako je pisac nastojao iskoristiti svaki list papira pa ga je do posljednjeg retka, zgusnuto, ispisivao. Prema rukom dopisanim nadnevcima, tekst je – u tom završnom obliku – pisan u razdoblju od 27. lipnja do 27. prosinca 1988. godine. Za povijest duhovnosti ostaje veoma ganutljiv podatak da su posljednje riječi što ih je biskup Škvorc ispisao u svom golemom djelu o Isusu Kristu – prije nego ga bolest, pa onda i smrt prekide – upravo riječi: »žrtvena smrt« (u poglavlju »Kristova velikosvećenička žrtva«, str. 639).

Stil pisanja nam je već poznat. Pri-povijedačkog je značaja, izrazito maštovit; nije opterećen pretjeranim obrazlaganjem i utemeljivanjem. Pojedina, uglavnom kratka i poprilično samostalna, poglavlja po svom su obliku gotovo meditacija ili propovijed. Tekstovi su izgrađeni od veoma nesputanih i obilnih asocijacija, opskrbljeni mnoštvom podataka, bez ukalupljenosti i čvrste određenosti nekim strogim sustavom, bez prezahtjevne refleksivnosti i prodornosti. Pisac knjige brzo skače iz egzaktnog govora u slikoviti, njegovo pisanje nije misaono–spekulativno, nego pripovjedačko. Djelo ne ide za tim da bude koncizno i precizno, nego je štoviše opširno (ekstenzivno), poetsko, narativno.

Pri redakciji teksta provedeni su pismeni napatci pisca koji je sam ozna-

čio gdje bi trebalo što ispraviti, povezati ili napraviti novi raspored poglavlja. Lektorica Anda Jakovljević obavila je svoj stručni posao solidno i u rekordnom vremenu tako da je cijeli projekt vrlo brzo mogao biti realiziran. Iscrpan pregled sadržaja na početku, a tako i kazala na kraju knjige omogućuju brzo i lako snalaženje.

Sâm autor nam (str. 326) otkriva glavni motiv za ovu, njegovu treću veliku knjigu: »Ova bi knjiga željela Isusa što vjernije otkriti i osvijetliti. Ne toliko našim doumljivanjem, zaposlenim i pojačanim studijem, ne samo ni molitvom – da se on sam javi, da stalno progovara i sebe objašnjava – nego još više povjerenjem u Očevu volju da spoznamo njega i njegovu Sina kako bismo primili milost na milost i život od života...« Kardinal Kuharić prepoznaje i potvrđuje taj motiv – istinu o Isusu Kristu – u Predgovoru: »Ta je istina tako duboka i tako neiscrpiva da se nju može otkrivati, u nju sve dublje prodirati, njezino bogatstvo sve više uočavati« (str. 5).

Knjiga *Isus – Spasitelj* prvi je put predstavljena na Radio Mariji u prijednevnoj emisiji o biskupu Škvorcu 22. siječnja 1998. godine. Zaslugom i zalaganjem ponajviše gosp. bojnika Đure Škvorca, biskupova nečaka, održan je i svečani čin predavljanja u dvorani Pučkog otvorenog sveučilišta u Križevcima 17. ožujka 1998. godine. Tom je prigodom o životu i djelu biskupa Škvorca govorio i p. Franjo Pšeničnjak, SJ, isusovački provincijal. Koliko god razumijemo stidljivost i skromnost izdavača, ipak se nadamo da će knjiga biti na prigodan način – kako bi dolikovalo – javno predstavljena i u Zagrebu, sjedištu biskupije u kojoj je p. Škvorc služio kao pomoćni biskup.

Niko BILIĆ

Josip ANTOLOVIĆ, *Duhovni velikani. Sveci Katoličke crkve, I. dio: siječanj – lipanj, II. dio: srpanj – prosinac*, Velika biblioteka »Obnovljenog života«, FTI DI, Zagreb 1998.

Sveci i svetice Katoličke crkve, koje je p. Antolović opisao u dva sveska, pravi su duhovni velikani i uzori za sve kršćane. Za svaki dan u godini je opisan po jedan ili više životopisa, a pridodani su i neki blagdani Katoličke crkve. Za nas je posebna vrijednost djela što su pribrojani velikani katoličke vjere u hrvatskom narodu. U svemu je opisano 653 naslova, što pokazuje pravu simfoniju kršćanske svetosti.

U dva opsežna sveska, koja su jednostavno i čitljivo napisana, p. Antolović pokazuje na konkretnim primjerima kako je svetost u prvom redu vrednota katoličke vjere. Opisani velikani duha velikani su katoličke vjere. Svi su za nju odreda svjedočili, mnogi su za nju kao mučenici i život dali. Duhovni velikani zorno očituju, kako su po sakramentu krštenja primili darovanu svetost i vjeru, no isto tako pokazuju kako su u konkretnom životu, uz suradnju s Duhom Svetim, postigli životnu svetost, što je i crkvena vlast potvrdila. U tome su pravi nadvremenski primjeri i uzori.

Iz djela p. Antolovića također se zrcali kako je kršćanska svetost biblijska. Već se u Starom zavjetu naviješta da svetost posvema odgovara samo Bogu jer je drukčiji od svega stvorenoga (usp. Izl 6,3), dok se ljudi, djela, mjesta, vrijeme, predmeti, mogu zvati svetima po povezanosti s Bogom ili zbog odvojenosti za službu Bogu (usp. Izl 1,3; Post 28,11–22; 1 Kr 8,10–11). Tako su svećenici zbog službe u hramu smatrani svetima, pa je i izabrani narod svet (usp. Lev 23; 19,2). Svetost pak u Novom zavjetu, koja je ukorijenjena u Starom zavjetu, dostiže vrhunac u Isusu Kris-